

trans
forma
cions

Conflictes armats

Chiapas l'emergència de la pagesia indígena

Antoni Vives

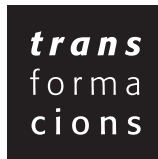
UBe

3.1

3.1

Chiapas

l'emergència de la pagesia indígena

**Conflictes
armats**

Chiapas l'emergència de la pagesia indígena

Antoni Vives

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

A en Pere i na Càndida

“... si buscàvem amb la gent de les comunitats quines eren les seves dates històriques principals, ens adonàvem que no hi havia commemoracions. Només hi havia sants. No hi havia herois, ni dates històriques reconegudes pels indígenes. Perquè la gent que està dominada no té identitat pròpia, s’identifica amb la història del dominador. Durant segles, el continent americà no ha tingut història pròpia.”¹

1. Samuel Ruiz, dins C. Torner, *Els indis em van convertir*, Barcelona, Proa, 2003, pp. 35-36.

Índex

La pagesia indígena de Chiapas entra en escena (01/01/1994)	13
La qüestió pagesa en els orígens del conflicte	17
La condició indígena i la significació religiosa del conflicte	25
La progressiva politització del conflicte (1974-1994)	35
El conflicte a l'àmbit local de Chiapas després del 1994	47
El conflicte en la vida política mexicana	63
El ressò internacional del conflicte	77
Conclusions	81
Cronologia	85
Mapes	107
Textos i documents	111
Doc. 1. Al pueblo de México: demandas del EZLN (1994)	111
Doc. 2. Article 27è de la Constitució Mexicana (1917)	119
Doc. 3. Abrir la vida en Guadalupe Tepeyac	124
Doc. 4. Chamula: la lucha por la tierra	128
Doc. 5. La Catequesi de l'Èxode	134
Doc. 6. Els indis em van convertir	135
Doc. 7. La tierra: ponencia tzeltal (Congreso Indígena de San Cristóbal, 1974)	139
Doc. 8. Acords del Congreso Indígena de San Cristóbal de las Casas (1974)	145
Doc. 9. Plan de Ayala (1911)	148
Doc. 10. El xoc cultural amb les comunitats indígenes: la primera derrota de l'EZLN	153
Doc. 11. Declaración de la Selva Lacandona (1993)	158
Doc. 12. Ley Revolucionaria de Mujeres (1993)	162

Doc. 13. Chenalhó: una massacre anunciada	163
Doc. 14. Informe preliminar sobre la massacre de Chinkultic	167
Doc. 15. Agressions de grups paralimitars a simpatitzants zapatistes	172
Doc. 16. Acords de San Andrés (1996)	174
Doc. 17. Iniciativa de reformes constitucionals de la COCOPA (1996)	180
Doc. 18. Llei Indígena (2001)	183
Comentari bibliogràfic	189
Bibliografia	195
Recursos d'informació a Internet	197

La pagesia indígena de Chiapas entra en escena (01/01/1994)²

El dia 1 de gener del 1994 el món es va despertar amb la notícia d'un nou aixecament armat a l'estat més meridional de Mèxic. Va ser així que des de Chiapas es va donar a conèixer l'Ejército Zapatista de Liberación Nacional, un grup guerriller més a afegir al llarg llistat de guerrilles llatinoamericanes. Tanmateix, l'EZLN no era una guerrilla qualsevol. Era el primer grup armat aparegut a l'Amèrica Llatina després de la desaparició de la Unió Soviètica, en un moment de forta crisi i desconcert per al règim castrista de Cuba. Des de la revolució del 1959 l'estat cubà havia estat el principal patrocinador polític de les guerrilles llatinoamericanes antiimperialistes d'orientació marxista. Per tant, l'aixecament zapatista es va produir davant la sorpresa de la comunitat internacional. D'altra banda, la data de l'aixecament no era gratuïta. Aquell dia mateix es feia efectiu el TLC/NAFTA, el Tractat de Lliure Comerç entre Mèxic, els Estats Units i el Canadà.

Tot i el ressò internacional que va obtenir el cop de l'EZLN, el conflicte social que s'ha anat esdevenint a aquesta part del món es remunta almanco fins a l'any 1974. Les seves causes van molt més enllà del TLC i de la mateixa guerrilla zapatista. Per entendre-les, s'han de tenir en compte des de factors socials, relacionats amb les estructures de la propietat de la terra a Chiapas, fins a qüestions de caire religiós

2. Aquest llibre és el resultat de la meua col·laboració amb en Jaume Suau en la docència de l'assignatura Guerres i Conflictes Armats en el Món Actual a la Universitat de Barcelona. El seu objectiu és didàctic i divulgatiu, i és el resultat de l'examen de fonts històriques de caràcter secundari i de la bibliografia publicada sobre el tema. Vull agrair a en Jaume Suau que m'hagi donat l'oportunitat de col·laborar amb la seva assignatura, i a na María del Socorro Pérez-Rincón l'atenta lectura que ha fet del text, juntament amb els seus suggeriments.

que tenen a veure amb l'organització comunitària dels grups indígenes. Per comprendre aquest conflicte tampoc no convé passar per alt certs aspectes que van més enllà de l'àmbit estrictament local. S'ha de tenir en compte, per exemple, l'ordre econòmic internacional de caràcter neoliberal i neocolonial que s'ha anat imposant des dels anys setanta a l'Amèrica Llatina i arreu del món. Tampoc no s'han d'oblidar factors com la crisi de legitimitat de l'estat-nació mexicà des de la revolta estudiantil del 1968 i el posterior procés de transició política cap a la democràcia. Fins i tot ha estat decisiva l'aparició de les noves tecnologies de la informació lligades a la xarxa Internet. Així, per tant, tot i que el conflicte ha estat classificat com una confrontació armada d'intensitat menor,³ es tracta d'un episodi històric encara vigent que sens dubte ha marcat l'època actual en tots els nivells, des del context estrictament local fins a l'àmbit global.

Un detall que és important tenir clar des de bon principi és que el conflicte de Chiapas no ha afectat de la mateixa manera el conjunt de la geografia de l'estat, sinó que s'ha desenvolupat bàsicament en les regions de majoria indígena de la meitat nord-oriental. Chiapas es troba dividit, per qüestions tant econòmiques com culturals, en dues àrees geogràfiques ben diferenciades:⁴ 1) la meitat sud-oest està composta per les planures marítimes de Soconusco, la Sierra Madre i la vall del riu Grijalva. Aquesta regió és relativament rica. Amb una economia agrària en la qual predomina la gran propietat (*fincas*), està habitada per població majoritàriament mestissa i blanca (*ladinos*); 2) d'altra banda, la meitat nord-est està composta pel massís muntanyós de Los Altos; la regió Norte, que connecta la muntanya amb les planures atlàntiques de l'estat de Tabasco, la Selva Lacandona a l'extrem oriental, i finalment la regió de Las Cañadas en una àrea de transició entre la selva i la muntanya. En aquestes regions més pobres predomina la població indígena, l'agricultura de subsistència i la petita propietat comunitària. Precisament és en aquestes darreres regions on es va desenvolupar el conflicte social i polític que va donar lloc a l'aixecament armat de l'EZLN l'any 1994.

3. Segons el Department of Peace and Conflict Research de la Universitat d'Uppsala (www.pcr.uu.se).

4. Vegeu el mapa a la pàgina 11.

Chiapas, i dedins de Chiapas encara més les regions de majoria indígena, ha estat tradicionalment un dels estats econòmicament més marginats. Les condicions de vida allà sempre han estat de les més precàries del conjunt de Mèxic. Es tracta d'una regió on la presència de l'administració pública és escassa o nul·la, sobretot pel que fa a serveis i infraestructures. Per fer-nos una idea de fins a quin punt això és cert, basta tenir presents les dades de desenvolupament de qualsevol municipi de la zona del conflicte en el moment de l'aixecament zapatista. Un exemple pot ser el municipi de Las Margaritas, on l'any 1994 el 38,5% de la població no disposava de clavegueram, el 72,7% no tenia accés a aigua potable, el 77,9% de les cases no tenien fonaments, el 83% de la població es trobava en situació d'amuntegament i el 64% no gaudia d'electricitat. Pel que fa als aspectes sanitaris, entre l'any 1992 i l'any 1994 es registraren a Chiapas 20.000 morts per malalties curables: diarrees, tuberculosi, etc. D'altra banda, les dades sobre el desenvolupament educatiu al conjunt de l'estat tampoc no oferien a principis dels anys noranta un panorama gaire engrescador: el 30,12% de la població de més de quinze anys era analfabeta i el 62% no havia acabat la primària. Finalment, respecte a la capacitat adquisitiva de la població, el 59% no arribava al salari mínim de 150 dòlars, mentre que la mitjana de Mèxic en aquella època era del 26%. Per paga, el percentatge de treballadors i treballadores que no arribaven al salari mínim pujava fins al 80% a la regió indígena de Los Altos.

En el conjunt de Mèxic, l'estat de Chiapas és un dels que compta amb més població indígena. Segons el darrer cens abans del 1994, hi habitaven 885.605 indígenes, la qual cosa suposava un 27,58% del conjunt de la població. Tanmateix, les dades exposades es varen confeccionar a partir de criteris certament restrictius, ja que només es considerava indígena la persona major de cinc anys que afirmava que sabia parlar una llengua ameríndia. No s'ha d'oblidar que el 80% de la població indígena de Mèxic sap parlar castellà, per la qual cosa segurament ha estat classificada en gran manera com a castellanoparlant. És per això que es creu que la xifra de població indígena a l'estat ha de ser per força més elevada. A Chiapas es parlen 57 llengües ameríndies diferents, entre les quals hem de destacar la tzeltal, la tzotzil, la chol, la tojolabal, la zoque

i la mame.⁵ Excepte l'ètnia zoque de l'oest de la conca del riu Grijalva, tots els indígenes de Chiapas pertanyen a l'espectre cultural maia. La majoria es concentren a les regions afectades pel conflicte: Los Altos, Las Cañadas, Selva Lacandona i Norte. De la Selva Lacandona és originària l'ètnia anomenada "lacandona", composta per 66 famílies caçadores recol·lectores que sempre s'han mantingut al marge del conflicte.

5. Vegeu el mapa a la pàgina 11.

La qüestió pagesa en els orígens del conflicte

Alguns mesos més tard de l'aixecament armat del dia 1 de gener del 1994, l'EZLN va emetre un comunicat en el qual feia explícites les 34 demandes que s'havien de negociar en una futura mesa de diàleg. Entre aquestes demandes, hi figurava que “el artículo 27 de la Carta Magna debe respetar el espíritu original de Emiliano Zapata: la tierra es para los indígenas y campesinos que la trabajan”.⁶ L'article constitucional al qual es feia referència va ser aprovat l'any 1917,⁷ en plena Revolució Mexicana, mentre Emiliano Zapata duia a terme ocupacions sistemàtiques de les grans propietats agràries a l'estat de Morelos. L'anomenat article 27 de la Constitució mexicana va ser redactat perquè, una vegada s'hagués estabilitzat el país, es pogués dur a terme de forma legal i sistemàtica una reforma agrària a partir de la qual la propietat de la terra s'hauria de repartir entre la població pagesa. Tanmateix, des de l'any 1920, quan el primer govern estable de Mèxic es va formar amb posterioritat a la Revolució, la reforma agrària s'ha anat aplicant de manera molt limitada i intermitent. Per paga, la futura incorporació de Mèxic al TLC/NAFTA exigia la reforma de l'article en qüestió, la qual cosa s'estava debatent a les cambres legislatives federals des de l'any 1992. No hi ha dubte que aquesta modificació constitucional suposava tancar definitivament les portes a qualsevol esperança de redistribució de la propietat de la terra dins el marc de la legalitat. Per tant, suposava la fi del desplegament institucional de la Revolució Mexicana, almanco en el seu vessant pagès.

No obstant això, a les regions indígenes de Chiapas mai no ha predominat la gran propietat latifundista, sinó més aviat la petita propietat

6. Vegeu el doc. 1.

7. Vegeu el doc. 2.

gestionada des de les institucions comunitàries pròpiament indígenes. Tot plegat constitueix allò que s'ha anomenat històricament els *ejidos*. Tot i tractar-se de propietats col·lectives, el cultiu de les parcel·les en les quals es divideixen s'ha realitzat tradicionalment de forma individual, sempre a partir del parer dels administradors de la comunitat. Tanmateix, les parcel·les en qüestió s'han demostrat clarament insuficients per mor del creixement demogràfic de la població indígena i la superpoblació de les terres ejidals, sobretot a partir dels anys quaranta del segle XX.⁸ D'aquesta manera, no ha d'estranyar que Chiapas concentrés l'any 1994 el 25% de les demandes insatisfetes de terres de Mèxic.

L'*ejido* com a forma de propietat comunal indígena té els seus orígens en les reformes dutes a terme per la monarquia hispànica i el virregnat de Nueva España durant els segles XVII i XVIII. En aquesta època l'administració colonial va anar abandonant l'antic règim d'*encomienda* per a la subjecció de la població indígena i va passar a organitzar-la en comunitats locals (*repúblicas de indios*) a les quals s'assignava un territori propi.

El règim d'*encomienda* té els seus orígens en els moments inicials de la conquesta de Chiapas per part de la monarquia hispànica. L'any 1528 Diego de Mazariegos va sotmetre amb certes dificultats la població indígena de la regió. Un cop les tropes colonitzadores havien pres el control del massís muntanyós de Los Altos, s'obligà la població autòctona a construir Ciudad Real, l'actual vila de San Cristóbal de las Casas. Aquest centre s'havia de convertir en la seu de l'administració colonial i en la base de l'acció evangèlica dels frares dominics i altres. El poder hispànic organitzà les explotacions agràries i el treball indígena a les zones temperades de Los Altos, i hi introduïren el blat, porcs, pollastres, sucre i altres articles d'extracció ibèrica. En aquesta primera etapa, la població indígena va romandre a disposició de l'elit colonial dins el règim d'*encomienda*. El treball en condicions de servitud especialment desfavorables es realitzava com a forma de tribut als conqueridors, encara que aquest tribut també es pagava directament a través d'un sistema d'impostos en el marc del qual es recaptaven teles i pigments. En aquest context, una petita part de la població indígena

8. Vegeu el doc. 3.

de llengua chol va fugir a la Selva Lacandona. D'aquesta manera, es va configurar al marge del poder colonial una petita comunitat caçadora recol·lectora que encara existeix avui en dia.

Més enllà de la regió de Los Altos, a la resta de l'estat de Chiapas, les malalties com la verola i el xarampió, juntament amb les condicions extremes de vida a les quals el règim d'*encomienda* sotmetia la població indígena, varen provocar una greu davallada demogràfica, sobretot a zones més càlides i humides dels voltants del riu Grijalva i la plana costanera de Soconusco. Això va fer que l'administració colonial s'enfrontàs amb el problema del dèficit de mà d'obra. Va ser així que les autoritats delegades de la monarquia hispànica decidiren, a partir del segle XVII, abandonar el sistema d'*encomienda* i substituir-lo per una nova forma d'explotació agrària: els *ejidos*. En aquesta època la població indígena va ser concentrada i relocalitzada a la regió temperada de Los Altos, la qual era més apta per a l'agricultura i la ramaderia ibèriques. Amb un cert ímpetu reformista, les autoritats colonials ja no varen adscriure la població indígena al territori de Los Altos en règim d'*encomienda*. La nova estratègia per organitzar la població va ser la creació de comunitats semiautònomes (*repúblicas de indios*) a les quals s'adjudicava terres en règim comunal (*ejidos*). El benefici per a l'administració colonial venien de l'augment de la pressió tributària a les comunitats. Prest l'explotació de les *repúblicas de indios* a través del tribut indígena es va demostrar més rendible que l'*encomienda*, per la qual cosa el sistema es va generalitzar. No obstant això, les *fincas* i les *encomiendas* sobrevisqueren de forma més marginal com a règims de servitud especialment durs i extrems.

El tribut específic que anava lligat consubstancialment a les comunitats indígenes es va seguir cobrant al llarg dels segles. A la regió de Los Altos de Chiapas fins i tot es va perpetuar més enllà de la seva abolicíó oficial l'any 1824. Després de la rebel·lió indígena d'Hidalgo i Morelos arreu de Mèxic, amb la proclamació de la independència respecte a la monarquia hispànica es va donar fi a l'Antic Règim i es va proclamar la igualtat legal entre indígenes i *ladinos*.⁹ Tanmateix, la si-

9. El terme *ladino* és emprat de forma pejorativa per la població indígena per denominar tant blancs i mestissos com altres indígenes que han abandonat la pròpia llengua i els propis costums. Sempre implica una certa connotació de desconfiança.

tuació a les comunitats indígenes de Chiapas no va experimentar canvis significatius, i els tributs se seguiren cobrant a través de les institucions eclesiàstiques. Així, per tant, els *ejidos* indígenes com a forma de propietat comunal de la terra varen sobreviure a la fi del poder colonial espanyol.

A mitjan segle XIX, amb el nomenament del liberal Benito Juárez com a cap del govern federal, es varen declarar desamortitzables totes les terres comunals indígenes, juntament amb les propietats rústiques de l'Església catòlica. Així, per tant, la continuïtat del sistema ejidal a les comunitats indígenes de tot Mèxic es va veure amenaçada. Tot plegat va provocar una guerra civil entre conservadors, defensors de les propietats eclesiàstiques, i liberals, partidaris de les reformes. D'aquesta manera, els pagesos indígenes de Chiapas es varen veure immersos en una lluita entre els grans terratinents liberals que els volien prendre les terres ejidals i les elits polítiques i eclesiàstiques conservadores que històricament els havien ofegat amb l'obligació de pagar costosos tributs. L'oposició conservadora va aconseguir que la reforma de Juárez només afectàs parcialment els *ejidos* i el patrimoni eclesiàstic de la regió de Los Altos. No obstant això, les terres que en aquesta època es feren seves els *finqueros* liberals sovint eren les de millor qualitat dins els *ejidos* indígenes. Així, els latifundis que encara en l'actualitat es troben disseminats a Los Altos tenen els seus orígens en les reformes liberals i el consegüent enfrontament armat que es va produir en aquesta conjuntura política.

Respecte als *ejidos* de la regió de Los Altos que varen sobreviure a les reformes liberals, des del 1917 l'article 27 de la Constitució del nou règim revolucionari sorgit uns quants anys abans simplement ha sancionat la propietat comunal indígena i l'ha protegida.¹⁰ D'aquesta manera, des de la institucionalització de la Revolució Mexicana a partir del 1920, els *ejidos* han esdevingut propietats públiques inalienables concedides a les comunitats indígenes com a usufructuàries. En aquest sentit, els inicis de la reforma de l'esmentat article l'any 1992 varen obrir les portes a la possibilitat de privatització de les terres ejidals. És

10. Vegeu el doc. 2.

a dir, l'entrada de Mèxic al TLC suposava deixar les terres comunals en mans dels comissaris ejidals priistes i les seves respectives juntes. Així, aquests agents estatals podien vendre-les com a propietat privada al millor postor. D'altra banda, la reforma de l'article 27 de la Constitució mexicana també tancava les portes a una possible nacionalització en el futur de les grans *fincas* latifundistes, tant les predominants al sud com les més excepcionals al nord. L'aplicació efectiva de la reforma agrària a les grans propietats mai no s'ha arribat a dur a terme a Chiapas, però no hi ha dubte que tot plegat possibilitaria l'accés a la terra d'un gruix considerable de població pagesa indígena que en demana. En aquest sentit, és bo recordar que els excedents demogràfics que tradicionalment s'han generat a la regió de Los Altos han fet les petites propietats ejidals insuficients per a la subsistència.

Tot i que entre el 1910 i el 1920 la gran propietat agrària va romandre intacta a Chiapas, no hi ha dubte que la Revolució Mexicana va suposar un episodi de dificultats per a les elits *ladinas* terratinents dels anomenats *finqueros*. En aquesta conjuntura política es varen donar greus enfrontaments entre les comunitats indígenes de Los Altos i les elits blanques del sud, temoroses de la reforma agrària. A partir de l'any 1914, les tropes del líder revolucionari Venustiano Carranza varen ocupar la regió i varen condonar els deutes del conjunt de la població. Això va fer que molts *peones* indígenes que treballaven adscrits a la terra en condicions servils poguessin emigrar des de les *fincas* del sud als *ejidos* de Los Altos. La resposta dels grans *finqueros* va ser l'organització de milícies que es conegueren amb el nom de *mapaches*. Aquests grups armats pretenien, mitjançant mètodes de coacció violenta, impedir la fugida de mà d'obra de les seves plantacions. Tot i l'acció dels *mapaches*, les migracions de *peones* indígenes cap als *ejidos* de Los Altos es varen produir en una proporció important. Tanmateix, això va suposar un nou factor de superpoblació de la regió, al mateix temps que es reconvertien les explotacions agràries del sud de Chiapas. Allà, es va canviar prest el sistema de plantació per formes de ramaderia extensiva que no necessitaven tanta mà d'obra.

Per paga, molts integrants de les milícies *mapaches* aconseguiren els llocs clau de l'administració chiapanenca des del 1920. Així, el manteniment del control de les institucions estatals per part dels

finqueros, tot i el mal pas que va suposar la Revolució Mexicana, va fer que les generoses polítiques de reforma agrària dutes a terme durant la legislatura del president populista Lázaro Cárdenas (1934-1940) pràcticament no afectassin Chiapas. Endemés, fins a la dècada dels anys quaranta del segle XX, molts pagesos indígenes de Los Altos romangueren aïllats sense tenir coneixement dels avanços que, almanco en matèria jurídica, comportava l'aplicació de la Constitució revolucionària del 1917.

Al llarg del segle XX, la situació dels *peones* indígenes a les grans propietats de Chiapas ha estat molt precària. Els pagesos de les explotacions treballen allà en condició d'*acasillados*, és a dir, es troben adscrits al territori sense poder-ne fugir. La causa d'això són els impagables deutes i les relacions de *compadrazgo* que els lliguen amb els *finqueros*. És precisament per aquesta raó que han d'aguantar unes condicions de treball especialment extremes. El pagament de salaris és pràcticament inexistent, i les condicions de vida són molt dolentes pel que fa a l'allotjament, l'alimentació, els maltractaments dels capataços, etc.

En el marc de les grans propietats terratinents de les *fincas*, també són molt comuns i freqüents els enfrontaments entre pagesos sense terra i molts *finqueros* preocupats per fer efectives unes propietats que, en molts casos, són més aviat discutibles. Els col·lectius de pagesos sense terra, conformats històricament per l'excedent demogràfic dels *ejidos* de Los Altos, sempre han vist en la colonització dels marges improductius de les grans propietats una sortida per als seus dèficits crònics de subsistència. Com a resposta a aquestes colonitzacions espontànies, des de mitjan segle XX han anat apareixent grups armats pagats per les elits terratinents (*guardias blancas*), sempre amb l'objectiu de protegir les grans propietats de la incursió de pagesos colonitzadors.

Més enllà de l'apropiació de territori de les grans propietats agràries per part de la pagesia indígena, una altra possible solució al problema del dèficit de terres als *ejidos* ha estat l'ampliació de la frontera agrícola a zones selvàtiques improductives que no estan enregistrades com a propietat privada de les elits terratinents. En aquest sentit, hem de remarcar que l'article 27 de la Constitució mexicana ha emparat històricament aquestes pràctiques, ja que dona dret a qualsevol ciutadà o ciutadana a constituir *ejidos* a les terres improductives de pro-

pietat pública.¹¹ Aquest ha estat el cas de nombrosos grups de diferents ètnies indígenes que des dels anys quaranta del segle XX han anat colonitzant la Selva Lacandona. Tanmateix, l'acció colonitzadora de terres verges s'ha vist tradicionalment obstaculitzada per la lentitud de l'aparell burocràtic a l'hora d'atorgar els títols oficials als nous *ejidos*.¹² La demanda del reconeixement oficial de la propietat de les terres colonitzades a la Selva Lacandona ha estat precisament el detonant principal del conflicte social i polític que finalment s'ha donat a conèixer a tot el món amb l'aixecament armat de l'EZLN l'any 1994.

Les migracions de poblacions indígenes cap a la Selva Lacandona amb l'objectiu d'ampliar la frontera agrícola es varen començar a dur a terme a mitjan segle XX. Així mateix, varen ser especialment afavorides durant la legislatura del president neopopulista Luis Echevarría entre el 1970 i el 1976. En aquest període de temps es va promoure la reforma agrària des del mateix govern, sobretot a partir de la colonització agrícola de terres verges. Va ser gràcies a aquestes polítiques governamentals que varen arribar a la Selva Lacandona no només grups indígenes provinents de Los Altos, sinó també poblacions pageses –indígenes o no– originàries d'altres estats com Michoacán, Oaxaca, San Luis Potosí o Veracruz.

Tanmateix, va ser també en el marc d'aquesta mateixa legislatura que es va plantejar el principal obstacle per al reconeixement de la propietat dels *ejidos* que els grups pagesos havien guanyat al bosc: la instauració de la Reserva Lacandona l'any 1971. En aquesta data, el govern federal, pressionat per la comunitat internacional a favor del medi ambient i les comunitats indígenes, va decidir la restitució d'un terç de la Selva a les 66 famílies d'ètnia lacandona que encara existien. D'aquesta manera se suposava que es deixava el territori en mans de la seva població originària, la presència de la qual era anterior a l'arribada dels primers immigrants, també indígenes, procedents d'altres regions de Chiapas. Tot plegat es va traduir en l'expulsió d'uns 8.000 colons que estaven instal·lats al territori de la reserva projectada.

11. Vegeu el doc. 2.

12. Vegeu els docs. 3 i 7.

Seguint les mateixes polítiques de protecció mediambiental, l'any 1977 es va declarar reserva de la biosfera una altra porció de la Selva Lacandona: el parc natural Montes Azules. Va ser així que els colons es trobaren amb la sorpresa que els seus *ejidos* no es podien fer servir per a l'agricultura. Tot i que en molts casos es tractava de propietats reconegudes oficialment pel govern federal, la condició de reserva natural que havien adquirit feia les terres incultivables per llei. Més enllà de les raons ecològiques i conservacionistes de la creació de les diferents reserves i parcs naturals, s'ha acusat l'estat mexicà d'intentar assegurar-se d'aquesta manera el manteniment del control de la Selva i de tot el seu potencial econòmic, que inclou recursos forestals, explotació hidroelèctrica i reserves de petroli.

Així, per tant, sembla que l'aixecament zapatista del dia 1 de gener del 1994 es va donar en un context de dèficit crònic de terres per part d'una població que fugia de les dures condicions de vida de les *fincas* o de les insuficiències d'uns *ejidos* superpoblats. Davant aquest problema recurrent, l'acció de la pagesia indígena ha estat la invasió de les terres marginals i improductives de les *fincas*, amb els consegüents enfrontaments amb les *guardias blancas*, o la colonització de la Selva Lacandona i altres terres improductives de propietat pública, amb el corresponent enfrontament amb l'aparell burocràtic de l'estat per al reconeixement dels nous *ejidos* com a propietats comunals.